

Starejša arhivska slovenica mesta Kranja

BORIS GOLEC

Kranj ima v zgodovini starejšega slovenskega pismenstva vidno, četudi morda premalo priznано mesto. Z njegovim imenom je namreč povezanih kar dvoje slovenskih nedatiranih besedil s konca srednjega ali začetka novega veka. Geografski izvor prvega, najdenega v kranjskem župnijskem arhivu in v strokovni literaturi imenovanega *Slovenski načrt za pridigo*, ni dorečen, medtem ko je drugi, tako imenovani *Kranjski rokopis*, izdelek kranjske mestne pisarne. Oba sta doživela podobno usodo, saj sta po objavi v drugi polovici 19. stoletja dolgo veljala za izgubljena, dokler ni načrt za pridigo pred dvema desetletjema ponovno prišel na plano v Nadškofijskem arhivu Ljubljana. Slovstvene zgodovinarje je močnejše pritegnil še vedno pogrešani *Kranjski rokopis*, prevod štirih nemških prisežnih obrazcev za mestne sodnike, svétnike, meščane in priče. Časovni razpon, v katerega so umeščali njegov nastanek, se razteza na več kot sto let (1440-1556), vsekakor pa gre ob Černjejskem oziroma Čedajskem rokopisu za najzgodnejše ohranjeno slovensko pisano besedilo administrativne narave, namenjeno poslovnim rabi kranjskega mestnega predstojništva.¹

Nobenega dvoma ni, da so slovenski zapisi uradne in poluradne narave nastajali v kranjski mestni pisarni tudi pozneje, a se spričo pogostih požarov in drugih uničenj niso ohranili.² Isto velja za druga tri gorenjska mesta, katerih starejše gradivo je prav tako ohranjeno le v fragmentih. Tako so kranjski prisežni obrazci v gorenjskem prostoru poleg kamniške sodne prisege iz leta 1735³ sploh edini primerki starejših slovensko pisanih besedil mestne proveniencie.

Kolikor sem mogel dognati, zapolnjuje na prostoru Kranja večstoletno vrzel uradovalne slovenščine med Kranjskim rokopisom in sklenjeno vrsto župnijskih oznanilnih knjig od 1845 dalje edinole dvoje po naključju najdenih poluradnih dokumentov cerkvenega izvora, ki ju predstavljam v pričujočem prispevku.⁴ Gre za molitveni

red z letnico 1624 in oklicno knjigo kranjske župnije 1790-1809 s slovenskimi oklici z začetka 19. stoletja, oba shranjena v Nadškofijskem arhivu Ljubljana. Dokumenta, med njima je skoraj dvesto let časovne razlike, povezuje poleg izvora in nahajališča predvsem njuna namembnost: nastala sta z namenom razglašanja župljanom kranjske mestne župnije.

Molitveni red iz leta 1624

Slovenski molitveni red škofa Tomaža Hrena,⁵ namenjen kranjski župniji, vsaj v slavističnih krogih doslej ni bil povsem neznan. Zgodovina slovenskega slovstva (1956)⁶ ga navaja po skromni, danes težko dosegljivi objavi škofijskega arhivarja Franceta Pokorna v župnijskem listu *Kranjski zvon* (KZ) iz leta 1932.⁷ Kot kaže, pa razen bežne omembe v Žontarjevi Zgodovini Kranja (1939)⁸ pozneje ni našel mesta v delih, ki obravnavajo kulturno zgodovino gorenjske prestolnice. Razlog gre ne nazadnje iskati v dejstvu, da ni bilo znano, kje je izvornik.

Glede na to da je besedilo že doživelo objavo, čeprav le v župnijskem glasilu in z zelo skromnim komentarjem, bi bilo njegovo vnovično objavljjanje pravzaprav brez pravega pomena. Zanj sem se odločil, ker Pokorn v KZ ni navedel nahajališča originala, ter zlasti zaradi na moč površnega in nedoslednega prepisa, ki se premočno razlikuje od izvornika. Objava v KZ namreč ni ne transkripcija ne transliteracija v moderni slovenski črkopis, temveč ponesrečena kombinacija obojega. Povrhu tega ne manjka očitnih tiskarskih spodrseljajev, najti pa je tudi nápak prebrane besede, netočne razrešitve okrajšav in celo vsebinski vrinek, ki ga v izvorniku sploh ni. Ker se nam je v Pokornovi zapuščini ohranil avtorjev

dokumenti drugih ustvarjalcev, izvzemši obrobno omembo kranjske župnije v slovenskem zasebnem pismu iz leta 1620 ali 1621, v katerem generalni vikar ljubljanske škofije Adam Sontner piše škofu Tomažu Hrenu: "Gospud Patriarcha ie pissal inu se silnu slobi sa uolo Fare Crainsche..." (Slovenščina v dokumentih skozi stoletja. Razstava ob 25-letnici samostojnega delovanja Arhiva Slovenije, Ljubljana 1971, str. 27).

⁵ NŠAL, KAL, Spisi, f. 54/10.

⁶ Zgodovina slovenskega slovstva I, 1956, str. 281, 323.

⁷ Fran. Pokorn, Štiridest-urna pobožnost presv. R. T. v Kranju, v: *Kranjski zvon*, Župnijski list za Kranj in okolico, I, 1932, št. 2, str. 6.

⁸ Josip Žontar, *Zgodovina mesta Kranja*, Ljubljana 1939, str. 219. – Žontar sploh ne govori o slovenskem besedilu, temveč po Pokornu omenja le uvedbo nove pobožnosti in navaja, da so se je udeležili "gospodje, frave in njih drushina".

¹ Prim. Nikolai Mikhailov, Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine. Rokopisna doba slovenskega jezika (od XIV. stol. do leta 1550), Trst 2001, str. 61-63, 72, 74, 95-99, 135.

² Kot kaže, pomeni v tem pogledu občutno zarezo veliki požar leta 1749, saj ni v arhivskem fondu kranjskega mesta noben dokument starejši od omenjene letnice (ZAL-KRA-2, Občina Kranj).

³ Ljudevit Stiasny, Kamnik. Zemljepisno-zgodovinski oris, Ljubljana 1894, str. 175; Jože Koruza, O zapisanih primerih uradovalne slovenščine iz 16., 17. in 18. stoletja, v: *Jezik in slovstvo* XVIII (1972/73), str. 250.

⁴ Ni znano, da bi se na Kranj nanašali še kakšni slovensko pisani

rokopis prispevka za KZ vključno z zvestim prepisom molitvenega reda,⁹ se zdi zelo verjetno, da si pretirane svobode pri objavi ni vzel avtor, ampak urednik župnijskega lista, bržčas v prepričanju, da bo takšna predelava bralcem olajšala razumevanje.

Izvirnik v fondu Kapiteljski arhiv Ljubljana je napisan na samostojnem listu, zloženem v obliki pisma, ki nosi na zunanji strani latinski naslov: "J. + M.¹⁰ *Qualiter Oratio 40. Horarum Crajnburgi, cum SS. Jubileo a S. D. N.*¹¹ *Vrbano Octavo nobis concessa, et quo Ordine celebrata sit. Ao. 1624 in Quadragesima ante Pascha, Menſe Martio*". 40-urna pobožnost naj bi torej potekala v postnem štiridesetdnevju pred veliko nočjo, ki je bila tisto leto 6. aprila. Naslov govori izrecno o mesecu marcu, vendar se je postni čas začel že 26. februarja.

Besedilo sólo, le-to v celoti slovensko, je pisala druga roka in se glasi:

Postava te Molitve, 40. Vur, ob tim zhassu S.^a Jubila^a, ali Rimskiga odpustka, isdilena na vse stane, u tim slouezhim meifſti Cranju, skusi saukafuvanie tiga Suitliga Firsta, inu Gnadliviga gospuda g: Thomasa, Skoffu Lubl: inu letukaje Vishishiga Duhouniga oblastnika etc: inu skusi rounanie njih Vicariusa, tir Fajmostra g: Blasiusa Khushmanna, na 3. dni, Kokr, V' Sreido V' prefarski cirqui Ssa. Canciana etc.; V' Pungarti, pr SS.^u Fab: in Seb: Martyr: V' Petik; V' Roshenkranzi, pir Divizi Maryi V' Sub:

6. Ob leti Vri, u Jutru se pirpravi, K ti molitvi G. Fajmoster, red s Caplanami, G: Pergrihtar, Meistnirihhtar, s' enim zeilim slouezhim Ratham; inu drugi gospudje, s' nyh fravami inu s' drushino.

7. Ossem, tir steri inu duaiseti gospudie, s' fravami inu drush.^o

8. Ena zeila posthena gmaina, s' fravami inu s' drushino.

9. Zeilu meistu, pr tim obhaili suete mashe inu boshie shlusbe, pir pridigi, inu teh gmain prosniah ali molituah.

10. Bratoushina S. Telessa, Vsi gospudje, frave, inu drush^a.

11. Bratoushina Mesarska, s' gospudmi, gospodiniami inu drus^o

12. Brat: S.^a Stephana, gospudie, inu nyh gospodinie inu drush^a.

1. Brat: S.^{ae} Trojce, gospudie, nyh gospodinie inu drush^a.

2. Brat: S.^a Michlausha, gospudie, frave, inu nyh drush^a.

3. Bratje S.^a Aloja, Vsi gospudie, nyh gosp: inu drus^a.

4. Brat: S. Jurja, gospudje, frave, inu nyh drus^a.

5 Bratie Divize Marie is Roshenkranza, gosp: frave etc.

6 Bratoush.^a Lonzharska divize Marie, Moistri, gospodinie etc.

7 Obleti Vri dopolni suojo andoht, tu zeilu meistu, Vsi glih gospudie, frave, inu drushina; ti mlaishi inu starshi, buogi, inu bogati, shulary, antuarharj, etc:

Najdba izvirnika molitvenega reda je razkrila netočnosti v objavi, na drugi strani pa le malo osvetlila okoliščine njegovega nastanka. Shranjen je v snopiču skupaj s 16 drugimi latinsko in nemško pisanimi molitvenimi redi iz prve polovice 17. stoletja, s katerimi je bil, kot vse kaže, združen šele ob poznejši preureditvi kapiteljskega arhiva. Snopič je tedaj dobil ne povsem točen naslov, napisan na hrbtni strani zadnjega od dokumentov: "*Observationes in Precibus 40 Horarum. Ordnung des 40 stundigen Gebethes für Wien, Laibach und Krainburg 1619–1646.*"¹²

Dokumenti se, kolikor so datirani, sicer res nanašajo na navedeni časovni okvir in na našeta tri mesta, razen dveh vsi na Ljubljano, vendar pri tej ne gre samo za 40-urno pobožnost. Površni naslov je zavedel tudi Pokorna, ki je mlajšo letnico neupravičeno povezal s Kranjem in njegovim molitvenim redom iz leta 1624, češ da se je ta "ohranil in držal še l. 1646".¹³ V resnici je šlo le za enkratno pobožnost v postnem času jubilejnega leta 1624, kar je razvidno tako iz uvodnega dela reda kakor tudi iz njegovega latinskega naslova. 40-urno molitev je odobril papež Urban VIII., ljubljanski škof Tomaž Hren pa je njeno izvedbo v kranjski župniji naložil tamkajšnjemu župnijskemu vikarju Blažu Kušmanu.

Dokument po vsebinski plati močno spominja na pet let starejši nemško pisani red za enako pobožnost v Ljubljani (1619), a ga od tega loči pomembna formalnost. Medtem ko je ljubljanski red uradni dokument – pečatil in podpisal ga je generalni vikar Adam Sontner –, je kranjski brez podpisa in pečata, to pa mu daje le poluradni značaj. Skoraj gotovo gre torej za prevod uradnega latinskega ali nemškega izvirnika, ki se ni ohranil.

Pri tem se postavlja vprašanje, ali je slovenska različica nastala na škofiji ali šele v Kranju, od koder je njen prepis priromal nazaj v Ljubljano in končno pristal med kapiteljskimi akti. Zadnje je malo verjetno, saj ni pravega razloga, zakaj bi kranjska duhovščina svoj prevod, namenjen javni razglasitvi župljanom, pošiljala škofu. Končno podobo je slovenski razglas vsekakor dobil v škofijski pisarni, a je pri sestavljanju vsebine kot poznavalec krajevnih razmer gotovo sodeloval kateri od kranjskih duhovnikov, bodisi osebno bodisi s pisno predlogo. V prid

⁹ NŠAL, Zgodovinski zapiski: F. Pokorn, Župnija Kranj, št. 3.

¹⁰ J. + M. = Jesus et Maria.

¹¹ S. D. N. = Sanctissimo Domino Nostro.

¹² Pisava pripada Jožefu Keku, ki je kapiteljski arhiv preurejal v prvi polovici 19. stoletja. Prim. NŠAL, Priročni arhiv, J. Kek, Index generalis, 1836.

¹³ F. Pokorn, n. d., str. 6.

"ljubljski redakciji" govorijo tudi prešteviline dolenske jezikovne poteze, kot so *cejlu mejstu*, *mejsni rihtar*, v *srejdo*, *buogi* ali *gospudje*, kakršnih denimo ne srečamo v starejšem Kranjskem rokopisu, katerega osnova je gorenjščina. Kot avtorja molitvenega reda lahko tako zanesljivo izključimo tedanjega kranjskega župnika Blaža Kušmana, rojenega Kranjčana,¹⁴ ki bi svoje župljane nedvomno nagovarjal drugače.¹⁵

Poleg tega je tudi črkopisna podoba molitvenega reda v precejšnjem sozvočju s slovenskimi dokumenti pisarne škofa Hrena.¹⁶ Odmikanje od tedanje knjižne norme je najbolj opazno pri rabi grafema *s* tako za zveneči kakor nezvенеči glas (*skusi*), v enem primeru pa tudi za šumnik (*prosniah*). Nezveneči *s* je na treh mestih zapisan kot podvojeni *ss* (*zhassu*, *Telessu*, *Ossem*), medtem ko je visoki *f* "zašel" v besedilo le dvakrat v uvodnem delu, vsakič z drugačno glasovno vrednostjo (*saukafuvanie*, *meifti*). Tako tudi *sh* ustreza fonemoma *š* in *ž* (*mashe*, *boshie*), skupine *sh* pa v besedilu sploh ni. Pod vplivom nemščine daje črkovna skupina *st* šumnik *š* (*steri*, *posthena*, *Fajmostra*), podobno kot skupina *sk* izjemoma predstavlja *š* (*Skoffa*). Od šumnika je dosledno, kot *zh*, pisan le *č* (*zhassu*, *slouezhim*), od sičnikov pa še najbolj enotno *c*: večinoma kot *z* (*zeilu*, *Divize*), ponekod kot *c* (*cirqui*, *Troyce*).¹⁷ Latinski zgledi se odražajo predvsem v zapisovanju glasu *k* (*Cranju*), še posebej pri latinskih izposojenkah (*Vicariusa*, *Canciana*, *Caplanami*, *etc.*, *Michlausha*). Končno je na način cerkvene prakse dosledno pisan pojem svet(a) (*S.^a Jubila^{ea}*, *S.^{ae} Troyce*).

¹⁴ Osebnostne podatke o Blažu Kušmanu (*Cusmanus*, *Kushmannus*) prim. v: NŠAL, Zgodovinski zapiski: F. Pokorn, Župnija Kranj, št. 1, str. 10; prim. tudi Fran. Pokorn, Kranjski župniki, v: Kranjski zvon, 1933, št. 3, str. 6; št. 4, str. 6. Pokorn sicer Kušmana imenuje Kranjec, ker tako označuje Kranjčane (prim. NŠAL, Zgodovinski zapiski: F. Pokorn, Župnija Kranj, št. 10, Kranjci: duhovniki).

¹⁵ Pisava samo nekaj tednov mlajšega Kušmanovega pisma škofu Hrenu izključuje župnika tudi kot prepisovalca molitvenega reda (NŠAL, ŠAL I, f. 13/20, 18. 3. 1624).

¹⁶ Prim. prevod tridentinskega koncilskega dekreta v zapisniku ljubljanske škofijske sinode 1604 (objava: Bogdan Kolar, Sinode škofa Hrena, v: Acta ecclesiastica Sloveniae 19, Ljubljana 1997, str. 462-464), prevod papeževega breva za škofijsko cerkev v Gornjem Gradu iz leta 1621 (objava: Modest Golja, Slovenica I, v: Slavistična revija XI (1958), str. 134-135) in tri molitve, ki naj bi jih leta 1624 sestavil škof Hren (objava: Metod Benedik – Angel Kralj, Protokoli škofa Hrena 1614-1630, v: Acta ecclesiastica Sloveniae 19, Ljubljana 1997, str. 374; o Hrenovem avtorstvu gl. Iz roda v rod. Pričevanja o slovenskem jeziku (Katalogi, Zvezek 5), Ljubljana 1982, str. 34). – Večje odmike od navedenih besedil predstavlja tako v črkopisnem kakor v pravopisnem pogledu nedatirano pismo generalnega vikarja Adama Sontnerja škofu Hrenu iz leta 1620 ali 1621 (prim. objavo v: Slovenščina v dokumentih, str. 26-27).

¹⁷ V ljubljanski škofijski pisarni so besedi cerkev oz. Cerkev dosledno pisali z velikim *C* (*Cerkou*, *Cerqve*). Gl. zgornjo opombo.

Spričo interne rabe besedila si je njegov pisec mogel privoščiti številne okrajšave besed, zlasti za večkrat rabljene izraze, kot so *gospud*, *gospodinja*, *bratovšina* in *družina*, okrajšal pa je celo pridevnik *lublanski* in imeni mučencev, zavetnikov cerkve v Pungertu.

V vsebinskem pogledu ima besedilo največjo vrednost za spoznavanje lokalnih mestnih razmer in živih slovenskih poimenovanj, od topografije prek strukture in hierarhije mestne družbe do celostnega pregleda nad bratovščinami.

V uvodnem delu pritegne pozornost naslavljanje škofa in župnika. Ni znano, da bi se škof Hren v kakšnem slovenskem besedilu označeval s tako popolnim naslovom kot prav tu: *tiga Suitliga Firsta inu Gnadliviga gospuda g: Thomasa, Skoffa Lubl: inu letukaje Vishishiga Duhouniga oblastnika etc.* Tako ga Čandkovi Evangeliji inu listuvi na zadnji strani imenujejo *tiga višfoku vrejdniga v Bugu Vivuda inu Gofpuda Thomasha, Lublanfkgiga Shkoffa etc.*,¹⁸ v slovenskem prevodu koncilskega dekreta leta 1604 pa se denimo imenuje le *ta zhaftyvrednišhi g.g. Thomas shkoff Luiblanški*.¹⁹ Pri tem ne gre prezreti škofovih različnih vlog. Leta 1604 nastopa samo kot izvršitelj, to je razglaševalec dekreta tridentinskega koncila, medtem ko je pri izdaji kranjskega molitvenega reda "ta višjišhi duhovni oblastnik".

Na pogled nenavadno formulacijo "*tiga ... Vishishiga*" je razumeti kot presežnik: najvišji, analogno tistemu iz leta 1604: *ta zhaftyvrednišhi*. Pokorn je izraz sicer pravilno prepisal, vendar ga v objavi v KZ srečamo kot "Vishiga", bodisi iz površnosti bodisi zaradi sklepanja, da gre v izvorniku za pomotoma ponovljeni zlog –šhi.

Na videz presenetljiv je tudi dvojni naziv župnika Kušmana: "njih vikar in župnik" (*njih Vicariusa, tir Fajmostra*). Ker je bila kranjska župnija inkorporirana škofovski menzi, je bil formalnopravno pravi župnik vsakokratni ljubljanski škof, ki je imel zato na župniji svojega vikarja.²⁰ Z izrazom "fajmošter" je na drugi strani poudarjen vikarjev neodvisni položaj, saj je imela župnija status povsem samostojne dušnopastirske enote in ne morda samo vikariata.²¹ Poleg tega je župnik Kušman v očeh svojih župljanov vsekakor veljal za pravega župnika.

¹⁸ Evangelija inu Lystuvi. Na sve Nedele inu jmenite Prasnike celiga lejta, po štari Karfzanfki navadi rasdeleni..., Gradec 1613.

¹⁹ B. Kolar, n. d., str. 462-464.

²⁰ Lilijana Žnidaršič Golec, Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije do tridentinskega koncila (Acta ecclesiastica Sloveniae 22), Ljubljana 2000, str. 45-46, 299.

²¹ Podobno se je štiri leta prej Matija Medved (Ursus) na dveh slovenskih zastavnih pismih enkrat podpisal kot "Vicarius Wodizah" in drugič kot "Faimoshter Wodishkhi", saj je bil pravi župnik vodiške župnije ljubljanski stolni kapitelj (prim. Boris Golec, Iz zgodovine uradovalne slovenščine 17. stoletja, v: Arhivi XXIII (2000), št. 2, str. 142).

40-urna pobožnost kot taka je na škofov ukaz in "skuzi rovnanje" domačega župnika potekala na treh različnih mestnih lokacijah, na vsaki en dan v tednu po 14 ur, in sicer v sredo, petek in soboto. Pokorna je pri naštevanju dni in cerkva zavedel nekoliko neobičajni vrstni red besed, zato je med sredo in petek pritaknil še četrtek,²² misleč, da je ta v besedilu po pomoti izpadel. Pri tem je spregledal, da je kot tretji dan čisto na koncu že navedena sobota (*V Sub.*).

Vrsti red ur in predpisana navzočnost oseb ponujata nazoren vpogled v socialno strukturo kranjskega mesta. Prve štiri ure se pri pobožnosti zvrsti celotno mestno prebivalstvo, začenši z najvišjimi člani kranjske družbene hierarhije. Pred mestnimi organi so razumljivo navedeni duhovniki, to je župnik s kaplani (*G. Fajmster, red s Caplanami*), pa tudi višji rudarski sodnik s sedežem v Kranju, v nasprotju z mestnim sodnikom imenovan "gospod" (*G: Pergrihtar*).²³ Ker v Kranju ni bilo druge cerkvene in svetne gospode, so mestni funkcionarji prišli na vrsto že prvo in drugo molitveno uro, medtem ko so morali v Ljubljani pet let prej čakati do tretje ure, do osmih. Pomenljivo je tudi dejstvo, da je ljubljanski molitveni red določal posebno uro za ženske, to je za žene plemičev, mestnih svetnikov, uradnikov in meščanov, kranjski pa žená in družin ni ločeval od mož.

V hierarhičnem zaporedju so si v Kranju drug za drugim sledili mestni sodnik (*Meistnirihtar*) z 12-članskim notranjim mestnim svetom (*s'anim zeilim slouezhim Ratham*), osemčlansko zastopstvo meščanske občine in 24-članski zunanji mestni svet (*Ossem, tir steri inu duaiseti gospudie*), nato meščanska občina (*Ena zeila posthena gmaina*) – vsi naštetí skupaj z ženami in družinskimi člani –, ter ob devetih končno celotno mestno prebivalstvo (*Zeilu meistu*), zbrano pri maši s pridigo kot osrednjem dejanju pobožnosti vsakega dne. Dobršen del meščanstva se je nato isti dan udeležil molitve vsaj še enkrat, saj se je med deseto dopoldne in šesto popoldne zvrstilo devet bratovščin, vsako uro po ena. Tudi njihovo zaporedje odraža neki notranji hierarhični red. Tako ni naključje, da je prišla prva na vrsto ugledna bratovščina sv. Rešnjega Telesa, ki je imela že od srede 15. stoletja stalnega kaplana,²⁴ zadnji pa so se pobožnosti ob šestih zvečer udeležili člani lončarske bratovščine, edini imenovani samo *mojstri* in ne *gospudje*. Sklepno dejanje vsakega dne je bila večerna pobožnost (*andoh*) ob sedmi uri, ki naj bi se je tako kot dopoldanske maše ponovno udeležili vsi Kranjčani.

Pri izrazju, ki zadeva civilni del mestne družbe, kajpak ne manjka splošno razširjenih adaptiranih nemških leksemov: *rihtar*, *rat*, *gmajna*, *šularji*, *antverharji* (rokodelci),²⁵ *frave*, medtem ko srečamo pri vrednostnih naslovih tipična kalca *sloveč* (*slouezhim meistli, slouezhim Ratham*) in *pošten* (*posthena gmaina*). Moški člani mestnih korporacij in bratovščin, razen mojstrov lončarske bratovščine, se brez razlike imenujejo *gospudje*, njihove žene pa izmenjuje *gospodinje* in *frave*, kar navaja na misel, da je bila med izrazoma morda neka vrednostna razlika. Vprašanje puščam za zdaj odprto, pri čemer se nagibam k mnenju, da gre za sinonima, saj pri necehovskih bratovščinah ni verjetno, da bi ene pripuščale k članstvu samo "boljše" *gospode* s *fravami*, in ne tudi tistih, katerih soproge bi veljale samo za *gospodinje*. Pomenljivejše je spoznanje, da v besedilu ni izraza *gospe*. Tega so namreč nosile le ženske višjega sloja, v vsakem primeru plemkinje.²⁶ Razrešitev okrajšave *nyh gosp*: kot "njih gospe" v KZ je tako povsem neupravičena, saj je šlo le za "gospodinje".

Sicer pa bi bilo kakršno koli ukvarjanje z (ne)upravičenostjo tega ali onega naziva tedaj za Kranjčane povsem jalovo početje. Prav v dneh, ko naj bi pobožnost potekala, so jih namreč močno vznemirile novice o dogajanju v bližnji okolici. Mestu se je grozeče bližala epidemija kuge, ki je konec februarja že dosegla sosednjo župnijo Šmartin in zahtevala prve smrtne žrtve v Zgornjih Bitnjah in na Bregu.²⁷ Tako niti ni gotovo, ali se je 40-urna pobožnost sploh začela. Župnik Kušman je namreč 18. marca v pismu škofu izčrpno poročal o dogajanju v mestu in župniji, ne da bi jo vsaj omenil. To preseneča tembolj, ker govori pismo o vseh treh cerkvah, kjer naj bi jo opravljali. Poglavitna novica Kušmanovega pisanja je bila razumljivo kuga, zaradi katere so v mestu vladale nadvse napete razmere. Ljudje so prihajali vsak dan opoldne molit pred oltar sv. Križa v župnijski cerkvi, zadnjo nedeljo je šla k cerkvi v Pungertu procesija, veliko zupanja pa naj bi imeli Kranjčani tudi v "Mater Božjo v Rožnem vencu".²⁸ Kužna nevarnost se je sicer že čez nekaj tednov začasno polegla,²⁹ vendar se Kranj ni izognil krvavemu davku konec naslednjega, jubilejnega leta 1625.³⁰

²⁵ Iz nem. Handwerker.

²⁶ Prim. Janez Dular, Slovenska plemiška etiketa, v: Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (Obdobja 9), Ljubljana 1989, str. 268.

²⁷ NŠAL, ŠAL I, f. 13/20, l. 3. 1624.

²⁸ Prav tam, 18. 3. 1624.

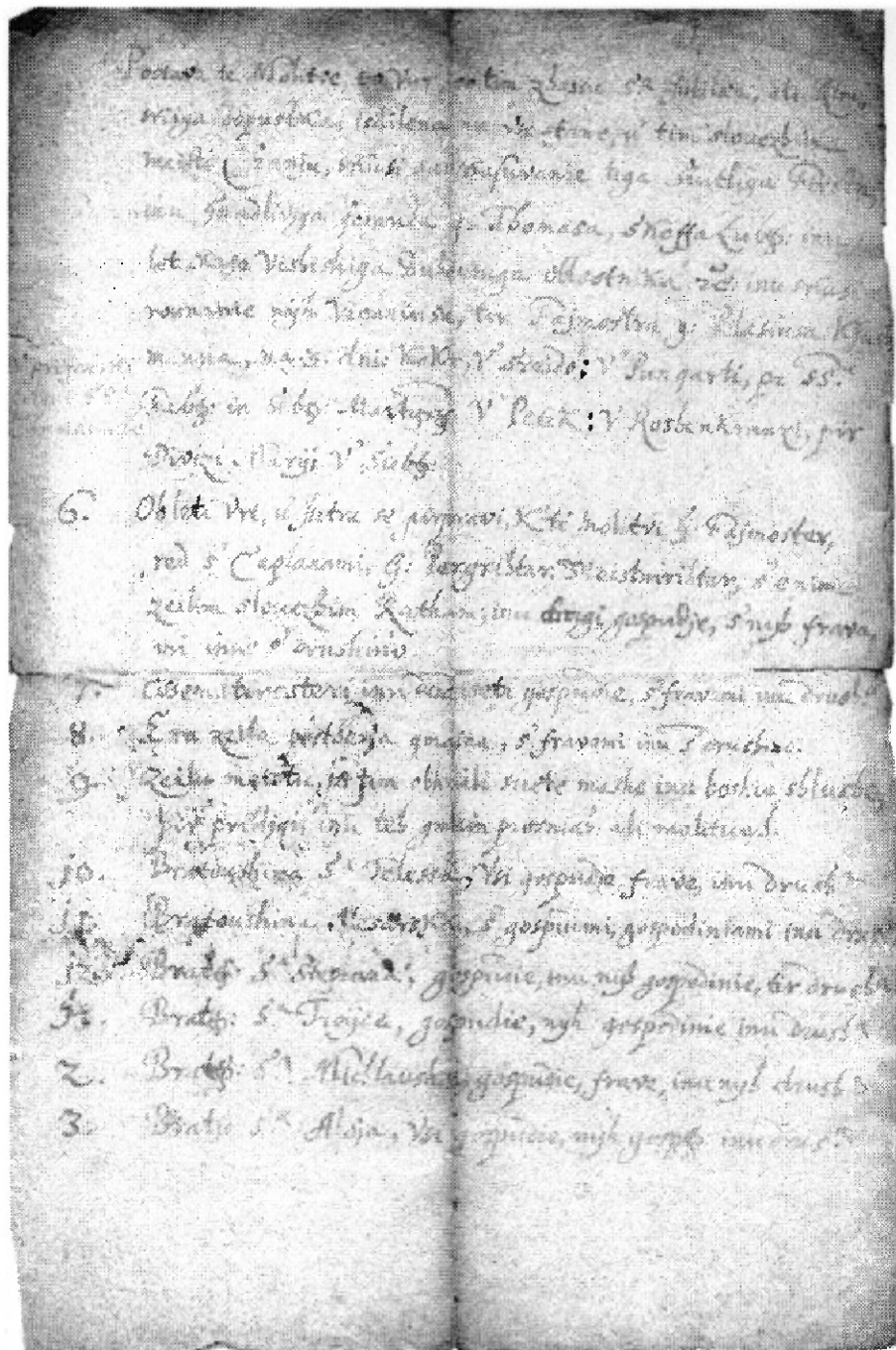
²⁹ Prav tam, 2. 5. 1624.

³⁰ Prav tam, 4. 12. 1625.

²² V rokopisnem prepisu navaja četrtek samo v oklepaju, objava v KZ pa pravi: V četrtek.

²³ Višji rudarski sodniki za Kranjsko in Goriško so v Kranju domovali od leta 1573, ko je bila funkcija uvedena in izvoljen njen prvi nosilec (J. Žontar, n. d., str. 154).

²⁴ Prim. F. Pokorn, n. d., str. 5; J. Žontar, n. d., str. 55-56.

Prva stran molitvenega reda za Kranj iz leta 1624. NŠAL, Kapiteljski arhiv Ljubljana.

Slovenski oklici v oklicni knjigi kranjske župnije 1790–1809

Slovensko vodenje kranjske oklicne knjige v začetku 19. stoletja za ta čas ni več posebna redkost, saj poznamo od konca 18. stoletja dalje vse več primerov tovrstnih poluradnih evidenc.³¹

³¹ Med starejšimi sta oklicni knjigi dveh ljubljanskih primestnih župnij Šentvid in Devica Marija v Polju. Prva je pisana slovensko od 1789 do 1800 (NŠAL, ŽA Ljubljana–Šentvid, Matične knjige, R 1772–1796 z oklicno knjigo 1789–1822), druga

Večji pomen daje knjigi pester leksikalni pečat, ki ji ga je vtisnilo mestno okolje z bolj raznoliko poklicno in stanovsko podobo prebivalstva kakor pri podeželskih župnijah, ter ugotovitev, da so kranjski oklici na Slovenskem drugi najstarejši znani primer slovensko vodene evidence oklicev v kateri od mestnih župnij, takoj za oklicno knji-

pa v letih od 1803 do 1812 (NŠAL, ŽA Ljubljana–Polje, Razne knjige, f. 2, oklicna knjiga 1783–1812).

go ljubljanske stolne župnije iz let 1737–1759.³²

V primerjavi z zadnjo omenjeno vsebuje kranjska sicer skromnejši nabor izrazja, pogojen s provincialnostjo Kranja glede na Ljubljano ter z neprimerno manjšim obsegom in krajšim obdobjem slovenskega zapisovanja oklicev, ki je tu trajalo vsega tri leta, v Ljubljani pa skoraj četrto stoletje. Poleg tega je precej verjetno, da je ljubljanska šenklavška župnija poznala kontinuirano slovensko zapisovanje oklicev tudi pred obdobjem 1737–1759 in po njem, medtem ko so slovenski oklici iz Kranja samo prehoden pojav v latinsko pisani oklicni knjigi iz let od 1790 do 1809. Ta je delno poškodovan, 50 razvezanih listov obsegajoč foliant brez platnic in naslova, ki mu manjkata vsaj dva lista.³³ Prva kronološka vrzel nastopi med 6. januarjem in 17. majem 1805 in obenem označuje prehod iz latinskega v slovenski del knjige, druga, krajša, med 30. decembrom 1807 in 16. januarjem 1808, pa je ugotovljiva predvsem po tem, da prvemu oklicu na naslednjem listu manjka začetni del. Vključno s tem nepopolnim vpisom je mogoče naštetih 94 slovenskih oklicev, od tega 92 v slovenskem delu knjige, ki zajema čas med 17. majem 1805 in 23. aprilom 1808 (fol. 32–48). Druga dva slovenska oklica srečamo med latinskimi oklici, datirana s 1. novembrom 1803 (fol. 28v) in 5. junijem 1808 (fol. 48v), podobno kot je v slovenskem delu 25. januarja 1806 zaslediti osamljen latinski vpis (fol. 35).

Kot poglobitvi se pri tem zastavljata vprašanja, kdo so avtorji slovensko pisanih oklicev ter kaj je vzrok njihovega nenadnega pojava in prenehanja. Oklice je zapisovalo več rok, vendar je večina del iste osebe. Ker niso podpisani, bi bilo avtorstvo posameznih primerov zanesljivo ugotovljivo edinole z grafološko analizo individualnih pisav duhovnikov–poročevalcev v sočasni poročni matični knjigi, pisani v nemščini in gotici.³⁴ Tako sta v letih 1805–1808 redno poročala kaplana Matevž Peterman in Janez Nepomuk Podržaj ter enkrat samkrat dolgoletni župnik in dekan Avguštin Sluga. Logično bi bilo, da je slovensko pisanje oklicev od podrejenih duhovnikov zahteval prav zadnji, saj je bil zelo blizu preporditeljskemu gibanju in je med drugim znan po tem, da je med ljudstvom širil slovenske knjige.³⁵ Manjša je verjetnost, da bi prišla pobuda od vikarja in kateheta Andreja Albrehta, poznejšega nabožnega pisatelja,³⁶ saj ta v svojih kranjskih

letih nikoli ni poročal, le redko pa tudi krščeval.

Na drugi strani zapisovanje oklicev v slovenščini ni nujno povezano s prepordnimi prizadevanji, ampak nemara s povsem praktičnimi razlogi, in sicer da duhovnikom latinskega besedila pri oklicevanju ne bo treba sproti prevajati. Pri tem se postavlja vprašanje, zakaj je takšna praksa sredi leta 1808 po samo treh letih prenehala. Ker tovrstne knjige niso imele uradne narave kot matične knjige, si težko predstavljamo, da bi se ob slovenščino mogla spotakniti politična oblast in bi bil razlog vnovične uvedbe latinščine ukaz od zgoraj.

Tako kakor je bilo pisanje v ljudstvu razumljivem jeziku plod osebne pobude kranjskih duhovnikov, je torej tudi njegovemu prenehanju nesporno botroval osebni dejavnik. Glede na to da je župnik Sluga sam zelo redko poročal, je verjetneje, da je šlo pri uvedbi slovenskih oklicev za pobudo katerega od kaplanov. Iz vsaj dveh razlogov pritegne pozornost mladi kaplan Matevž Peterman (1775–1836), doma z Dovjega. Obdobje kontinuiranega slovenskega vodenja oklicev se časovno precej ujema z njegovim kaplanovanjem v Kranju (1804–1808), kjer je v matičnih knjigah prvič podpisan 26. novembra 1804 in zadnjič 16. septembra 1808, poročati pa je prenehal že februarja istega leta ali dobre tri mesece pred zadnjim slovensko pisanim oklicem.³⁷ Poleg tega je Peterman pred službovanjem v Kranju kot na novo posvečeni duhovnik opravljal službo kaplana v ljubljanski stolni župniji, kjer je bilo slovensko zapisovanje oklicev stalnica že v prvi polovici 18. stoletja. Za prva leta 19. stoletja takšna praksa sicer ni neposredno potrjena, ker se stolne oklicne knjige za obdobje med letoma 1759 in 1810 niso ohranile, vendar govori v prid kontinuiranemu slovenskemu pisanju oklicev dejstvo, da so ohranjene knjige naslednjih desetletij vseskozi slovenske.³⁸ Mladi kaplan Matevž Peterman je torej mogel v Kranju slediti zgledom, ki jih je našel v Ljubljani, pri čemer je za seboj potegnil še druge duhovnike kranjske župnije. Ni sicer znano, da bi bil podobno kot župnik Sluga blizu preporditeljskim krogom ali da bi se tako kot katehet Albrecht ukvarjal s pisanjem v slovenščini. Lahko pa glede na njegovo izobrazbo in poznejšo življenjsko pot domnevamo, da ga k slovenskemu pisanju oklicne knjige niso navajali zgolj praktični razlogi in zgledi iz stolne župnije. Po župnikovanju v Zalem Logu in Vodicaх je namreč postal ljubljanski stolni kanonik, profesor filozofije na tamkajšnjem liceju in končno tudi njegov ravnatelj.³⁹

³² Prim. Boris Golec, *Slovenica iz prve polovice 18. stoletja v metliški poročni matici in ljubljanski oklicni knjigi*, v: *Arhivi XXII* (1999), str. 136 sl.

³³ NŠAL, ŽA Kranj, *Razne knjige*, f. 16. Arhivska oznaka "Oklicna knjiga (slovenska) v listih 1790–1800" (popravljen: –1809). Liste sem uredil po kronološkem zaporedju in jih oštevilčil od 1 do 50.

³⁴ NŠAL, ŽA Kranj, *Matične knjige*, P 1771–1812.

³⁵ Slovenski biografski leksikon III, Ljubljana 1960–1971, str. 380–381, geslo Sluga Avguštin (avtor Jože Žontar).

³⁶ Slovenski biografski leksikon I, Ljubljana 1925–1932, str. 5,

geslo Albrecht Andrej (avtor Josip Lesar).

³⁷ NŠAL, ŽA Kranj, *Matične knjige*, R 1798–1805, R 1805–1814, P 1771–1812, M 1771–1814.

³⁸ B. Golec, n. d., str. 136.

³⁹ Biografski podatki so povzeti po letnih šematizmih ljubljanske škofije "Catalogus cleri archi-dioecesis Labacensis" od leta 1800 do 1837.

Z njegovim odhodom za župnika v Zali Log je bilo torej slovenskega vodenja kranjske oklicne knjige vsaj za nekaj časa konec. Drugi kaplan, J. N. Podržaj, ki je sam prav tako kmalu zatem odšel na drugo službeno mesto, je bil takšni praksi očitno manj naklonjen in se je vrnil k latinščini.⁴⁰ Ker pa je oklicna knjiga iz let 1790–1809 v kranjskem župnijskem arhivu osamljen primerek, ni izključeno, da je šlo leta 1808 samo za začasno prenehanje uporabe slovenščine in je ta prav kmalu spet dobila svoje mesto v danes neohranjenih mlajših oklicnih knjigah.⁴¹

Kot rečeno, je najti v oklicni knjigi osamljen slovensko pisan oklic že prej, leta 1803, večkrat pa so se v latinsko pisane oklice iz praktičnih razlogov prikradli slovenski izrazi za poklice, kot denimo: *kovashke moister* (fol. 5v) ali *feshnar in Kropp* (fol. 12v). Še pogosteje kot s slovenskimi so si duhovniki sicer pomagali z nemškimi poklicnimi izrazi, npr. *Tabak kameral Aufseher* (fol. 4v) ali *bürgerl. Sattelmeister* (fol. 13v) ter z latinsko-nemškimi kombinacijami: *hofrichter seu praefectus in Freidenthal* (fol. 2v), *socius Weisgärber* (fol. 11v), *civis et Sporrermeister* (fol. 12v) ipd. Nemško poklicno izrazje je bilo duhovnikom pač bližje od latinskega in poleg tega v adaptirani obliki pogosto prevzeto tudi v tedanjo govorjeno slovenščino.

Prehod iz latinskega v slovensko vodenje knjige je sledil v nedokumentiranem obdobju med 6. januarjem in 17. majem 1805. Bržčas pomeni prelomnico prav zadnji datum, saj je besedilo edinole na prvi slovensko pisani strani (fol. 32) izpisano v celoti, brez okrajšav, že na naslednji pa se pojavi odtlej ustaljeno krajšanje najpogosteje uporabljenih izrazov *zakonski/zakonska in ledik* (lak. in led., nato pogosto samo *l inu l.*) ter postopno še okrajšave za druge frekventne besede.

V jezikovnem pogledu so individualne poteze zapisovalcev najmanj izrazite pri črkovnem naboru, ki se pri vseh opira na bohoričico sodobnih slovenskih tiskov. Gledano v celoti zasledimo največje odmikanje od knjižne norme pri rabi grafemov za glasove *s*, *z*, *š* in *ž*. Grafem *l* je praviloma uporabljen za zvoneči *z*, pa tudi za nezvoneči glas *s* (*lyn, lakon lko, Vlame*), sestavljeni grafem *lh* pa za glasova *š* in *ž* (*hihi, luushbe*). Podobno nedoslednost oziroma dvojno glasovno vrednost odražata redkeje rabljena grafema *s* (*is Mesta*) in *sh* (*u' shlushbe, lapusheno*), medtem ko so drugi odmiki od knjižne bohoričice redki.

Izrazitejše narečne poteze zasledimo predvsem pri rabi mestnika, denimo za Kranj (*v Krajni, v Krajnu, u' Kraine, v Kranju*), mesto (*v mešti, v meštu, v mest*), pri svojilnem zaimku svoj (*per fvojmo bratu, v fvoj hihi*) ter pri stanovskih oznakah vdova (poleg vdove tudi *udola in vudola*) in hči (*h(i)zher in fizher*).

V funkcijskem oziru lahko obravnavane oklice označimo kot skromen primer poluradne slovensko pisane evidence, katere vsebinsko zasnovo ponazarjam z začetnimi štirimi vpisi (fol. 32–32v):

17. 05. 1805	<i>Juri Layer rankiga Juria Layer lakonski inu ledeg fyn burger inu fhloferski mojster v fvoj hihi v mešti v stanvanju Vlame</i> <i>Heleno Ignatia Starre malnarja lakonsko inu ledeg hizher per fvojmo bratu v malnu v pezheh v stanvanju</i>
31. 05. 1805	<i>Alelh Narobe vdovz is Predafsel Kumet Vlame</i> <i>Ursho Mathaeufha Saplatnig lakonsko inu ledig hizher is Ruppe per fvojih starihih v stanvanju.</i>
02. 06. 1805	<i>Joseph Pitek Pek u' Varasdini na Ogerskem ufame</i> <i>Maria Agatha rankega Jacoba Kodra tukei is Mesta lakonska hzher ledok, fdei u' Varasdini u' shlushbe.</i>
06. 07. 1805	<i>Thomash Luka Robida, fhnidarja lakonski inu ledok fyn fhnidar v mešti per fvojih starihih v stanvanju Vlame</i> <i>Ursho Luka Stroja is Pobrefji lakonsko in ledok hizher v Lublani per Drukharju v luushbe in v stanvanju poprej pak tukaj v Kranju per Govzi.</i>

Ponavljajoči se narativni obrazec vsebuje torej le te osnovne podatke: ime in priimek bodočih zakoncev, včasih tudi ime očeta, nadalje stan, družbeni položaj in bivališče, v nekaterih primerih pa še dodatno pojasnilo v zvezi s spremembo bivališča (*poprej v Gradi...sdaj pak tukaj sdraven shole* – 38v) ali družbenega položaja (*sa kovashkiga gesella sdaj pak lu kovashkiga mojstra inu burgarja tukaj gori vlet* – 34v). Prav zadnje daje oklicni knjigi tisto izpovedno vrednost, ki sočasni poročni matici manjka. Poročne knjige tega časa namreč vsebujejo nadvse skromne podatke o izvoru mladoporocencev, saj beležijo samo eno bivališče, pogrešamo pa podatke o starših in morebitnem prejšnjem domovanju. S tem je pogosto močno otežena identifikacija oseb, ki sta ji v skromno pomoč le navedbi starosti.

Zelo nazoren primer neenake izpovedne vrednosti oklicne in poročne matične knjige je poroka krojaškega mojstra, priseljenega z Nemškega, o čigar izvoru in življenjski poti najdemo podatke samo v oklicu.

⁴⁰ Janez Nepomuk Podržaj je v krstni matici zadnjič zapisan kot krščevalec 10. marca 1809, v mrliški in poročni pa že 14. oktobra oz. 23. novembra 1808 (NŠAL, ŠAL/ŽA Kranj, Matične knjige, R 1805–1814, P 1771–1812, M 1771–1814).

⁴¹ V Vodniku po matičnih knjigah za območje SR Slovenije I, Ljubljana 1972, str. 250, je naveden netočen podatek, da je sestavni del krstne matice 1749–1770 tudi oklicna knjiga za obdobje 1811–1844. Naslednja ohranjena oklicna knjiga zajema tako šele obdobje 1871–1899 in je v celoti pisana v slovenščini (NŠAL, ŠAL/ŽA Kranj, Razne knjige, f. 16).

Vpis v poročni matični knjigi: ⁴²				
Datum in h. št.	Ženin	Nevesta	Priči	Poročevalec
18. 05. 1807 Nro. 6	Johann Geiger Bürg (erlicher)Schneiderm (eister), Katholisch, 28 Jahre, ledig	Gertraud Okorn, katholisch, 28 Jahre, ledig	Johann Ferhinger, Färberm(eister), Franz Hauptmann, Kaufmann	Matth.(eus) Petermann, Kaplan
Vpis v oklicni knjigi 18. 04. 1807 (fol. 43v):				
Gf. Janes Geiger rankiga Janesa Geiger šnidarja na Nemškim v dušheli Fürstenberg v mešti Haslach fak. inu led. yn, fdaj tukaj fa šnidarskiga mojstra inu burgaria Nro 6 v stanvanui, pred Urhulo pak v Lublani Vflame Jero rankiga Matthaeuflha Okorn fapuflheno vdovo v svoji hišhi Nro 6 v stanvanui.				

Poleg tega so v poročni matici vpisani samo tisti pari, ki so v kranjski župniji stopili pred oltar, medtem ko je v oklicni knjigi najti tudi vse domače župljane, poročene v drugih župnijah. Tako je bilo v času kontinuiranega slovenskega vodenja oklicev le-teh vsaj 92, samih porok v Kranju pa le 44 ali za dobro polovico manj. Knjiga oklicev je torej tudi nadvse uporaben vir za proučevanje migracijskih tokov. Eden zadnjih slovenskih oklicev z dne 6. februarja 1808 denimo nakazuje, kje iskati poroko staršev dr. Janeza Bleiweisa, in razkriva, kako je na Gorenjsko prišla njegova mati Terezija, doma iz štajerskih Brežic (47v):

Valentin rankiga Miklausha Bleyweifsa burgaria fak. inu led. lyn burgar (!) inu v svoji hišhi

Nro. 166 v stanvanui vflame

Jgf:⁴³ Theresio rankiga Janefa Sumrekaria burgaria v Breshzah na Steyerskim luk: inu led. Hzher sdaj v Loki per svojmo strizu Gp Petru Heis v stanvanui Nro 114.

Z jezikovnega stališča dajejo knjigi poseben pomen slovenska mestna in primestna toponomastika, drugi toponimi, osebna imena, večinoma zapisana v živi klicni obliki, ter raznovrstne poklicne oznake.

Ob že omenjenih sopomenskih toponimih Kranj in Mesto srečamo kar nekaj kranjskih mikrotoponimov, od katerih se vsaj nekateri prav tu prvič pojavljajo v slovenskem besedilu oziroma sploh v slovenski obliki.

Lokacija, mikrolokacija	Pojavne oblike
Kranj	v <i>Krajni</i> (fol. 33), <i>tukaj v Kranju</i> (47), u <i>Kraine</i> (28v); <i>tukej u Kraine</i> (44v), v <i>Kranju</i> (32)
Mesto	v <i>meti</i> (fol. 32, 33v, 36), <i>tukej is Mesta</i> (32), <i>is mefla</i> (35), <i>tukaj v mefli</i> (29v), v <i>meftu</i> (34v), v <i>mest</i> (36v)
Zgornje in Savsko predmestje	<i>is predmefta</i> (fol. 35), <i>na gornim vorfladti</i> (35), <i>is gorniga predmefta</i> (35v), <i>na Savishkim Podmeftam</i> (39v, 42), <i>is vunaj pred meftam</i> (39v), <i>pod Meftam</i> (46)
Trg	<i>na plazi</i> (fol. 36, 41v), <i>na Plazi</i> (42v)
Rožna ulica	<i>tukaj Rošhni gaffi</i> (fol. 34)
Konjska ulica	v <i>Konski gafsi</i> (fol. 39v, 40v, 41, 41v), v <i>Konski gafsi</i> (42)
Roženvenska ulica	v <i>roshenkranski gafsi</i> (fol. 42v)
Ulica za rotovžem	v <i>Gafsi sa rothovflham</i> (fol. 44)
Gasa	<i>tukaj v gafsi</i> (fol. 37v)
Pungert	v <i>Pungarti</i> (fol. 38), v <i>bungarti</i> (47)
graščina Kiselstein	v <i>Gradi</i> (fol. 38v), <i>grashine Kifelstein</i> (fol. 44v)
pošta	<i>na pošti</i> (fol. 37)
šola	<i>sdraven šhole</i> (fol. 38v)
župnišče	<i>tukej v Faroush</i> (fol. 48v)
pot	<i>tukaj per poti</i> (fol. 37)
Vrt	<i>tukaj na Vertu</i> (fol. 33v)
zasebne hiše	v <i>Galletovi hišhi</i> (fol. 46v), <i>verwalterjovi hišhi</i> (44v), v <i>Kestelnovi hišhi</i> (44v), v <i>Kukavzhovi hišhi</i> (47)
mestna vrata	<i>is vunaj na uratih</i> (fol. 39v), <i>is vunaj na vratih</i> (41v), <i>is vunaj pred vratih</i> (42v), <i>is vunaj pred vratmi</i> (47v), <i>na gornih vratih</i> (35v)
mitnica	<i>isvunaj na šhrangi</i> (fol. 37)
gmajna	<i>pod Mefta(m) na gmeini</i> (fol. 42v)
most	<i>pred moftam</i> (fol. 40)
cesta	<i>isvunaj na zefti</i> (fol. 46v)
Sava	<i>Per Savi</i> (fol. 39v)

⁴² NŠAL, ŽA Kranj, Matične knjige, P 1771–1812, fol. 74.

⁴³ Jungfrau, jungfrava.

Tako kot neenaki zapisi (mikro)toponimov so posledica različnih zapisovalcev tudi različne oblike osebnih imen. Večinoma so pisana s slovenskimi klicnimi oblikami (npr. *Alenka, Alesh, Franz, Juri*), pri katerih zlasti črkovni skupini *th* in *ae* ne moreta prikriti latinskega vpliva: *Kathra, Mathaesh, Mathia, Rathia*. K slovenskim gre prav tako šteti tista klicna imena, ki imajo enako glasovno vrednost v slovenščini in nemščini, kot so: *Agatha, Jakob, Martin ali Sufana*. Sem in tja pa je srečati tudi uradne latinske in nemške oblike: *Alexius, Canzianila, Joannes Bapt., Lukas, Rochus, Wolfgang* idr., pri čemer velja poudariti, da izbira med slovenskim klicnim oziroma latinsko-nemškim uradnim imenom ni bila vedno pogojena s socialnimi razlikami nosilcev, temveč neredko odvisna od prakse zapisovalcev. Enemu so bile ljubše uradne oblike, drugemu ljudske, ki jih je uporabljal celo tam, kjer niso ustrezale dejanskemu stanju. Tako je z Nemškega priseljeni Johann Geiger postal *Janes Geiger*, slovensko ime pa je povrhu vsega dobil tudi njegov pokojni oče: *rankiga Janesa Geiger*. Večja enotnost je nasprotno vladala pri zapisovanju priimkov, ki se precej zvesto ravnajo po sodobni bohoiričici.

V primerjavi z ljubljansko oklicno knjigo 1737–1759 je v kranjski občutno ožja paleta družbenih naslovov. Tako skoraj v celoti pogrešamo osebe plemenitega rodu in plemenitence ter sploh vse "žlahne" in "gnadljive" ljudi. Najviše na socialni lestvici sta se znašla "gospod" Sigmund Pagliaruzzi iz graščine Kiselstein in njegova tržaška izvoljenka, on sin "velik imenitniga Gospuda Natalis Pagliarucci", nevesta pa iz trgoveške družine, hči "gospoda Petra Antona Romano imenitnega Kepza u'Terfti" (fol. 44v).⁴⁴ Temu ustrezno je edinole omenjena Tržačanka označena kot "gospodična", hčerke uglednejših meščanov kvečjemu kot "jungfrave" (večinoma le *Jf., Jgf.* in *Jung.*), medtem ko drugim nevestam ni pripadala nikakršna statusna oznaka. Takšna socialno pogojena raznolikost poimenovanj za neporočene ženske povsem ustreza tisti sredi 18. stoletja v ljubljanskem okolju. Prav tako kot tedaj se meščanske žene–vdove imenujejo samo "frave" (npr. *per fravi Urshi Pernizh v'delli* – fol. 46) in nikakor ne "gospe", saj je bil ta izraz še vedno predvsem "domena" plemkinj in ga v obravnavani knjigi sploh ni zaslediti.⁴⁵

Nasprotno ne srečamo razlik znotraj naslavljanja z "gospodi", praviloma označenimi s kratico *Gf.* ali *Gfp.* Gosposki naslov je pripadel razmeroma redkim možem, navadno mestnim funkcionarjem in častnikom, medtem ko je za navadne meščane zadostovalo že naslavljanje "purgarji". Pri tem je zanimivo, da so v Kranju pisali *burger* ali kvečjemu *burgar*, le izjemoma

pa *purgar* (*Purgarja inu Wirtha lakonlka hzhi* – fol. 44v). Živa ljudska oznaka *purgar* je nasprotno zelo pogosta v pol stoletja starejši ljubljanski oklicni knjigi. Končno velja k socialnim oznakam prišteti še enkrat samkrat izpričani izraz "samica" (*samiza*), ki ne označuje osebnega stanja – samskosti, temveč gostaštvo. Neporočenost te-iste osebe je namreč izražena enako kakor pri drugih še samskih nevestah: "zakonska inu ledig hčer", kot "samica" pa živi v Kukovčevi hiši v Pungertu (fol. 47).

Čeprav slovenski del oklicne knjige časovno zajema le tri leta, vsebuje precej širok nabor poklicnih oznak. Večinoma je zabeležen poklic ženina, zlasti pri nevestah poklic očeta ter redkeje, pri vdovah, nevestin poklic.

Spričo kratkega obdobja vpisovanja slovenskih oklicev ne preseneča, da pogrešamo najvišje mestne funkcionarje, od uslužbencev mesta pa srečamo samo tri: mestnega hlapca (*tukaj sa meftniga hlapca v'flulhbi inu flojezh* – fol. 41v), mostninarja na Savi (*burger inu mostner* – fol. 36)⁴⁶ in mestnega blagajnika, ki ima nemško poimenovanje *Stadtkassier*, edino pisano v gotici (fol. 35v). Enako kakor sredi 18. stoletja v Ljubljani je mestni svetnik (Ratsherr) tudi tu adaptirano-kalkirani *ratni gospod* (*ratniga gospoda* – fol. 33v, *rathniga Gospoda* – fol. 46).

Tudi nemestni uslužbenci niso številni. Omenjajo se na primer stražni mojster v Smledniku (*wahenmeister v'Fledniku* – fol. 41v), radovljiški sodni sluga (*rihtniga hlapca v'Radovlzi* – fol. 41v), nadzornik v Šmartnem pri Litiji (*sdaj sa Aufseherja v'St. Martnim per Letiji* – fol. 45) in uradnik pri deželni pravdi v Ljubljani (*Kanzelista auf Landrecht v' Lublani* – fol. 46v).

Precej visoko na vrednostni lestvici so, kot rečeno, stali častniki. Tako so se z vojaško službo pohvalili tudi že odsluženi vojaki, denimo ženin, nekdanj strelec pri pehoti (*poprej per Graf Thurn Infanterie Regimentu lu Faorierlhüzu* – fol. 41). Duhovniki so bili najbolj v zadregi pri zapisovanju dolgih nazivov vojaških enot, kot priča primer, pri katerem je začetno prevajanje v slovenščino nujno doživelo nemški epilog: *sdaj Corporal per Caefarskimu inu Krajlevu caef. Inneroeftr. Beshell inu Remontierungs Departement* (fol. 38v).

Med preostalimi 50 poklici,⁴⁷ ki ne sodijo med uslužbence ali vojake, je daleč največ obrtniških. Ti pokrivajo pisano množico 41 različnih

⁴⁶ Mestno mitnino na savskem mostu je kmalu zatem, leta 1808, prevzela v upravo država (J. Žontar, n. d., str. 278).

⁴⁷ Zapisani so tile poklici: barvar, čevljar, delavec, dninar, faktor, fužinar, glavnikarica, grobar, iglar, jermnar, kajzar, kapičar, kavarnar, klavec, ključavničar, klobučar, kmet, kolar, kotlar, kovač, kramar, krčmar, krojač, krznar, kuharica, lončar, medičar, mesar, mežnar, mlinar, natakarica, nožar, ostrogar, pek, pivovar, postiljon, puškar, sedlar, slikar, stavbenik, tesar, tkalec, trgovec, usnjar, voznik, vrvar, vrvičar, zidar, zlatar, žičar.

⁴⁴ Etiketa "imenitni" je sicer izpričana že v 17. stoletju (prim. J. Dular, n. d., str. 268).

⁴⁵ Prim. B. Golec, n. d., str. 145–146.

obrtni od proizvodnih do storitvenih, večinoma razširjenih v Kranju, delno pa tudi na podeželju ter v drugih mestih in trgih, kot so Trbiž, Beljak ali Ljubljana. Status oseb znotraj obrtne stroke določajo tri stopnje: pomočnik (*Klopzharski gefell*), osnovni poklic (*pek, kolar*) in mojster (*bekovski mojster*), od katerih se zadnji dve vežeta tudi na meščanske pravice: večinoma z oznako *meščan* pred poklicem (*burgarja inu Farbarja, burger inu Lonzharski mojster*) ter redkeje v pridevniški obliki (*burgerskiga kramarja, burg. lebzelterja*).

Glede na precej ožji nabor poklicev kot v ljubljanski oklicni knjigi 1737–1759 je zanimivo, da v kranjski vendarle srečamo pet takih, ki jih v ljubljanski ni, in sicer kuharico–žensko (*Lu Kuharzo v Shlufbi* – fol. 41v), natararico (*Lu Kellnerzo per Gfp Frz Holzapfel* – fol. 47), fužinarja (*fushinskiga mojstra na Tarbishu, fushnarju na Savi* – fol. 39v), delavca (*delovz v Mefti* – fol. 36) in dninarja (*taberharja v Kr.* – fol. 33, *taberharia V'Preddvoram* – fol. 47), pomensko identičnega ali vsaj zelo sorodnega delavcu (*taberharja ali delovza (!)* – fol. 39v).

Blizu polovica vseh poklicnih oznak je adaptiranih nemških izrazov, kar velja tembolj za obrtne panoge (šuštar, žnidar, šporar, dratar ipd.). Večina v začetku 19. stoletja res še ni imela slovenskih ustreznic oziroma le-te niso bile splošno razširjene, zato zaradi slabe prepoznavnosti za prižnico ne bi bile primerne. Srečamo pa tudi nekaj poklicev, za katere rabi starejša ljubljanska oklicna knjiga izključno nemški izraz, medtem ko je v kranjski že slovenski: iglar (*iglarški gefell* – fol. 33), kotlar (*kotlarski mojster* – fol. 39v), nožar (*nofharski mojster* – fol. 29v) in kupec v pomenu trgovca (*burgarja inu kupza* – fol. 35, *Kupza inu farbarja* – fol. 29v, *shitni Kupez* – fol. 46v, *wirtha inu Kupza* – fol. 46v). Da je temu vsaj delno botrovala zavestna skrb za čist jezik, priča primer kotlarskega mojstra, ki je bil prvotno *kupferfahmiedovski mojster*, a ga je zapisovalec oklica nato poslovenil. Na drugi strani nastopa voznik (*vosnik* – fol. 34v) tudi kot "furman" (*furman* – fol. 35v), kar v ljubljanskih oklicih sredi 18. stoletja ni zapisano.

Koliko se je slovensko izrazje v vsakdanji praksi zadnjega pol stoletja resnično okrepilo na račun adaptiranega nemškega, je vprašanje zase. Odgovoru bi se mogli približati z analizo drugih slovenskih oklicnih knjig, ki so časovno blizu obravnavani, še posebej mlajše oklicne knjige ljubljanske stolne župnije od leta 1810 dalje.

SUMMARY

OLDER ARCHIVAL SLOVENICA BELONGING TO THE CITY OF KRANJ (KRAINBURG)

The Upper Carniolian town of Kranj prides itself with two texts in Slovene dating back to the late Middle Ages or the early modern period. The texts include four oath forms, the so-called Manuscript of Krainburg, which is the oldest known document of urban origin written in Slovene. Given the fragmented preservation pattern of the Kranj town archive, the records in administrative Slovene for the Kranj area are largely incomplete until the mid-19th century. Only the two officious church documents presented in this contribution fill this gap of several centuries. The first document is the order of prayers used by the Bishop of Ljubljana Tomaž Hren (Thomas Chrön) and compiled in 1624 for the benefit of the parish of Kranj. The second document is a much more recent banns register belonging to the same parish. It contains 94 banns in Slovene, which date back to 1803 and 1805-1808. Both documents, especially the latter, contain telling lively folk expressions for (micro) toponyms, professions, personal titles, and the names of the municipal and church associations, which are interesting both linguistically and in terms of content. The banns register, which is, chronologically, only the second example of banns recorded in Slovene of any of the urban parishes in Slovenia, demonstrates a conscious effort to use Slovene rather than adapting German expressions.